

структур. Учасники соціальних рухів переважно не передбачають наслідків власних дій, сподіваються на миттєве розв'язання конфлікту.

Американський соціолог Н. Смелзер [2] поглибив розуміння соціальних рухів та їх вплив на трансформаційні процеси в розвитку суспільства. Автор відзначав, що від сили напруженості, характеру і спрямованості, оцінки ситуації, рівня мобілізації і консолідації, механізмів контролю залежить рівень зрілості соціального руху. Дослідник розмежував соціальні рухи на реформістські (спрямовані на регулятивні норми, завершуються угодами між конфліктуючими сторонами та позитивними локальними перетвореннями) та революційні (безальтернативні, не схильні до будь-яких угод).

Соціальні рухи вважаємо важливим способом відстоювання громадянами своїх прав, свобод, потреб та інтересів, розв'язання проблем і суперечностей, спробою досягнення загальнонародних завдань.

Під час українського соціального руху «Майдан» 2013 – 2014 рр., згодом названого Революцією Гідності, проявилися такі нові ознаки як висока самоорганізація, мирні наміри, довготривалість. Швидкий збір та організація були здійснені завдяки новим інформаційно-комунікативним технологіям, на основі яких сформувалась нова форма суспільного буття. Інформаційно-комунікативна форма буття сприяє трансформаційним процесам розвитку суспільства і характеризується такими соціокомунікативними властивостями : симультанність (одночасне подання інформації великим аудиторіям); дуплікація (швидке тиражування інформації); реплікація (легувальний вплив масової комунікації), експектація(соціальні очікування людей від контакту з інформацією), утилітарність(можливість розв'язати якісь конкретні проблеми), диспозиційність (спонукальність до певних соціальних дій), діатопність (охоплення певною інформацією великих масивів аудиторії, великих територій), діахронність (долання часового простору, зберігання інформації в часі) [1; 137].

Учасники сучасних соціальних рухів мають можливість не тільки швидко отримати певну інформацію, а й миттєво відреагувати на неї. На прикладі Майдану визначаємо соціальний рух як ціннісний, цивілізаційний вибір, спосіб виявлення громадянської позиції, прояв найкращих соціально-моральних якостей народу. Соціальні рухи є джерелом нових соціальних дій, важливим чинником трансформаційних процесів у суспільстві.

УДК 81.161:223

Р. В. Міняйло, В. О. Сабадуха
(*м. Луганськ, м.Івано-Франківськ*)

МОВНА КАРТИНА СВІТУ В КОНТЕКСТІ КОНЦЕПЦІЇ ЧОТИРЬОХ РІВНІВ ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ

Дослідники мовної картини світу (МКС) фіксують її ієрархічний характер (Е. Сепір, Б. Уорф, Г. Вежбицька), але роблять це переважно описово, відсутній брак нових методологічних підходів до визначення змісту та функцій МКС у пізнавальній і комунікативній діяльності. Причинність мовної ієрархії ще не стала

предметом пильної уваги філософів і філологів. Тому метою статті є філософське обґрунтування зв'язку між мовою індивіда і рівнем його духовного розвитку, що передбачає розв'язати три завдання: 1) довести, що мовленнєві засоби, з одного боку, відображають процес і результат осмислення суб'єктом діяльності структурності соціуму, а з іншого – відбивають рівень його духовного розвитку; 2) сформулювати методологічний підхід до аналізу зазначеної проблеми; 3) проаналізувати мовленнєві засоби індивідів різного рівня духовного розвитку.

Подвійний характер слова й мови розумів уже В. фон Гумбольдт: «мова – це світ, що лежить між світом зовнішніх явищ і внутрішнім світом людини» [2, с.304]. Цю думку засновника теоретичного мовознавства ми розуміємо так: мова, з одного боку, відображає структурність зовнішнього світу, а з іншого – структурність внутрішнього. Отже, таїна мови – у структурності зовнішнього (передусім соціального) світу та ієрархії внутрішнього.

Уважаємо, що ключ до розуміння структурності суспільства дає ідея К. Маркса про ієрархію економічних зв'язків між суб'єктами соціальної діяльності, які можуть бути на рівні відносин розподілу, відносин обміну та управління, відносин власності [8, с.17-36], а з життєвої позиції індивіда вони виступають соціальним механізмом життєзабезпечення (СМЖ). Вплив зазначеного механізму на рівень духовного розвитку людини В. Сабадуха дослідив у монографії «Українська національна ідея та концепція особистісного буття» [9]. Ми й далі досліджуватимемо вплив цього механізму на формування мовленнєвих засобів індивідів різного рівня духовного розвитку, бо в мові перш за все відбивається механізм власного життєзабезпечення.

Якщо зі цілісної структури економічних відносин (відносини розподілу, обміну і власності) індивід діяльнісно засвоїв найпростіші відносини розподілу (щоб жити, необхідно отримувати від роботодавця певну кількість матеріальних благ), то саме вони будуть дійсним фундаментом його існування, основою його життєвого світу, мовної та комунікативної діяльності. До його життєвого світу потрапляє лише те, що безпосередньо його стосується. У соціальних комунікаціях індивід відчуватиме свою залежність від інших суб'єктів діяльності, соціальних обставин, суспільних форм буття й нерозвинутих власних потреб, а тому його соціальну якість можна висловити поняттям «залежний». Отже, в центрі його мовної діяльності будуть слова, пов'язані із задоволюванням безпосередніх матеріальних потреб.

Соціалізуючись, індивід може засвоїти зі СМЖ такий ступінь: відносини обміну та управління, які виступають життєвим простором його соціальної, комунікативної і мовної діяльності. Цей тип індивіда усвідомив, що життя краще будувати на основі нееквівалентності відносин обміну. Мотив вигоди потребує постійної соціальної мобільності. Індивід цього рівня усвідомив, що власні життєві потреби він зможе задовольнити лише тоді, коли задовольнить потреби інших, тобто його мислення спроможне оперувати двома змінними величинами. Свою життєдіяльність він осмислює в межах системи «я» – *соціальні структури*. Першою суттєвою рисою цього індивіда є намагання досягти вигоди в будь-якій життєвій ситуації. Він відчужується при цьому від результатів власної діяльності й суспільних форм буття, а тому його соціальну якість позначаємо поняттям пристосуванство в системі суспільних відносин, а його самого називаємо індивідом посереднього рівня розвитку. Друга характеристика індивіда цього рівня розвитку –

посилений потяг до влади. Зважаючи на те, що його життєва активність обертається навколо вигоди, отже, у центрі мовної діяльності будуть слова пов'язані із цим поняттям. Індивіди залежного і посереднього рівнів розвитку сутнісних сил перебувають у межах матеріального детермінізму, їхня свідомість і мовна діяльність обмежуються техніко-економічними, соціальними й політичними процесами.

Самоактуалізуючись, індивід може діяльнісно засвоїти СМЖ на рівні відносин власності, які стають для нього фундаментом життєвого світу та мовної діяльності. Лише цей рівень свідомості і здібностей можна назвати особистісним, а того, хто його досягає, – особистістю, або індивідом третього рівня духовного розвитку. Осмислення СМЖ на рівні відносин власності відкриває особистості новий щабель у розумінні соціального, а саме: суспільство є органічною єдністю різних соціальних структур, а тому власне буття осмислюється в контексті «я» – *соціальні структури – суспільство як органічне ціле*. Його мислення оперує трьома змінними величинами, що потребує використовувати поняття і філософські категорії, які описують життєвий світ окремого індивіда, функціонування тієї чи тієї соціальної структури в часі і просторі та процес історичного розвитку суспільства.

Окремому індивідові може усміхнутися щастя, і він цілісно опанує СМЖ на рівні гармонійного поєднання матеріальних і духовних засад буття, ураховуючи історичний простір і час. Спонукаючись ідеалом як усебічно осмисленим і засвоєним інтересом, індивід досягає рівня генія – четвертого рівня духовного розвитку. Осмислення матеріального в контексті духовного породжує потребу в нових філософських категоріях і символах, які б описували вічні, екзистенційні проблеми людського буття, незалежно від етнічного походження, релігійної приналежності, політичної орієнтації.

Одновимірність мови індивіда залежного рівня пов'язана перш за все з тим, що він осмислює свою життєдіяльність крізь призму понять «розподіл» і «отримання». Співвідносні з цими поняттями слова стають ключовими в його мові. За однаковим «сценарієм» (розподіляти – отримувати) розгортаються всі життєві колізії такого індивіда в будь-якому історичному часі та просторі. Спілкуючись з людьми, індивід залежного рівня розвитку використовує мову винятково як засіб передавання задоволення від безпосередніх життєвих потреб. У такому разі слова презентують природні людські бажання. Це найпримітивніший рівень розвитку й уживання мови. На нашу думку, сьогодні він набуває загрозливих масштабів.

Мовлення індивіда залежного рівня розвитку презентує одна з героїнь роману Іллі Ільфа і Євгена Петрова «Дванадцять стільців» Еллочка Людожерка. Її мова – безпосередня емоційна реакція на задоволення / незадоволення своїх примітивних потреб. У словникові цього літературного персонажа майже немає дієслів, які б фіксували засоби діяльності. Здебільшого її мова – це експресивні вигуки-коментарі щодо власного емоційного стану: «*Хо-хо!*», «*Мрак*», «*Жуть*», «*Кр-р-расота!*», «*Знаменито*», «*Подумаешь*», «*Ого!*» тощо [6]. Багатший мовний матеріал знаходимо в персонажів іншого роману І. Ільфа і Є. Петрова «Золоте теля» Шури Балаганова і Паніковського, якими маніпулює головний герой Остап Бендер. Балаганов і Паніковський осмислюють власне життя крізь призму таких слів: «*отдайте*», «*хочу*», «*как отнять*», «*как снискать*» тощо [7]. Потреби залежної людини часів «застою» ті самі. Змінюється лише форма. Яскравим свідченням цього є мова персонажів творів Олега Черногуза «Аристократ із Вапнярки» [11], Павла

Загребельного «Гола душа» [5], Сергія Жадана «Капітал» [4]. Аналіз мови цих літературних героїв свідчить, що їхніми ключовими словами є *віддайте, дайте, хочу, буду, треба, взяти, захопити, забрати, витратити, розподілити...* Ідеться про задоволення власних потреб, і ці персонажі не виходять за них: харчі, алкоголь, одяг, побутова техніка, жінки, фізіологічний комфорт.

Отже, логіка фраз, структура речень індивіда цього рівня духовного розвитку має надзвичайно простий характер: *Я хочу що-небудь*. У цій структурі зафіксовано взаємовідносини індивіда не з зовнішніми умовами життєдіяльності, а з власними фізіологічними потребами. Він не може керувати своїми бажаннями, залежить від них, хоче задовольнитися тут і зараз. Неспроможність індивіда залежного рівня розвитку здібностей висловити свої почуття породжує жаргон, який із психологічної точки зору свідчить про зневажливе ставлення до власного організму.

Жахливою стала мова індивідів залежного рівня розвитку на пострадянському просторі. Примітивізацією суспільних відносин, зведенням їх до рівня «не дати свого – відібрати чуже» просто просякнута мова молодого покоління останніх років «совецького» режиму: «*чьмирити*», «*обламувати*», «*шугати*» (психологічно слабших), «*скачувати бабки*», «*трусити*», «*кидати*» (про заможніших), «*валити*», «*давити*», «*топтати*» (про фізично слабших), «*натягувати*», «*давати під хвіст*» (про стосунки з дівчатами) [3, сс.3, 7, 8, 21, 35, 64, 65, 68, 222].

Отже, мовні засоби одновимірної (залежної) людини – це висловлювання, які відображають найпростіші елементи соціуму та власні елементарні потреби. Загалом мовні засоби індивіда залежного рівня розвитку відбивають внутрішній хаос цієї людини.

Людина не статична особа. Безумовно, протягом життя може еволюціонувати в своєму розвитку, переходити з одного рівня на інший. Так, індивід посереднього рівня духовного розвитку зрозумів таємницю людського буття: нееквівалентність відносин обміну й причетність до системи управління. Змістом його життя стає боротьба за посади, соціальний статус, які відкривають доступ до нееквівалентності обміну. Мислення скероване в напрямкові пошуку вигоди, що й відбивається в мові. Мовленнєві засоби будуються навколо понять: вигідно / не вигідно, дефіцит, престиж, «*Яку я буду мати вигоду?*».

Мовленнєві засоби індивіда посереднього рівня духовного розвитку базуються на певних наукових поняттях і знаннях, які, з одного боку, відображають рівень діяльнісного засвоєння ними економічної реальності, а з іншого – допомагають індивідові відшукувати власну вигоду в межах цієї реальності. Отже, мовний простір має двовимірний характер.

Мовленнєві засоби індивіда особистісного рівня розвитку виходять за межі матеріальної вигоди в сферу соціальну. У його мовленні немає штампів, він намагається осмислити проблеми соціальної справедливості, роль праці в життєдіяльності людини і суспільства. Для його стилю характерна рефлексія над власними діями та почуттями. Особистість оцінює події не з позиції сьогоденної вигоди, як це робить посередня людина, а з огляду на майбутнє, розуміє активну роль духовного в розвитку суспільства. За продуктами діяльності особистість бачить споживача цього продукту й те, як він буде впливати на його життєдіяльність, а саме: сприятиме розвитку чи навпаки – деградації.

До такого розуміння механізмів життєдіяльності піднімається герой поеми «Куміада» Павла Глазового – кум – зокрема в розділі «Кумова комерція». Особистість не вимагає – *дай!*, а навпаки – дає сама: «скільки радості я можу людям *дати!*» [1, с.115]. Предметом осмислення особистості стають: проблема розбудови справедливих суспільних відносин, ставлення до праці, майбутнє дітей, інтерес суспільства, щастя, любов. Мова особистостей – це слова, які відображають розвиток людини, процес пізнання соціальних механізмів життєдіяльності суспільства та внутрішнього світу. Їхнє мовлення конкретне й водночас образне. Індивід особистісного рівня розвитку піднімається до осмислення життя крізь філософські категорії.

Геній осмислює буття крізь призму символів. Символи містять у собі первинне, повсякденне значення, і в той же час в них відображено найвищий рівень узагальнення. Отже, символи передають процеси екзистенційного буття людини незалежно від її етнічного походження, релігії, мовної приналежності, тому символи міфів, казок різних народів дуже часто збігаються й відбивають загальнолюдські явища: вибір механізму життєзабезпечення, життєвого шляху, поведінки в екстремальній ситуації, розв'язання життєвих проблем, пошуку щастя. Казки, міфи, поезія є носіями символічних значень. Нові поняття й символи, як правило, уводять в обіг індивіди особистісного рівня розвитку здібностей і генії. Ці поняття й символи започатковують нові світоглядні, соціальні, наукові парадигми, що породжує вибухи словотворчості.

Мета діяльності особистості – розвинути іншу людину до рівня особистості, спонукати її до духовного розвитку. «Серединою можна жити самому. Серединою ставитися до інших – не можна. Треба – крайнощі. Ти здатний на будь-яку з них?», – запитує Василь Стус устами свого персонажа Петра Шкоди [10].

Спілкування особистостей – це найкраще, що може бути в житті (К. Ясперс). Особистості цінують інтелектуальний і психологічний контакт, навіть рідкісні хвилини такого порозуміння. На життєдіяльність людини і суспільства генії дивляться крізь призму смислу буття, а тому смислотворчими словами в їхній мовній діяльності стають слова *смысл, буття, мета, життя, доля*, також слова, співвідносні з поняттями вибору життєвого шляху, проблеми смерті. У мові особистостей не знайдемо слів, пов'язаних із задоволенням власних життєвих потреб, пошуком вигоди.

У мові індивіда кожного рівня розвитку сутнісних сил є кодові (ключові) слова, які визначають структуру свідомості, мислення й мови, зміст і смисл комунікацій, глибину розуміння ними як власного внутрішнього світу, так і зовнішнього. Мова індивіда кожного рівня духовного розвитку формується під впливом життєвого світу, який своєю чергою визначається мірою засвоєння соціального механізму життєзабезпечення. Такий підхід дозволяє структурувати мовні засоби всіх суб'єктів діяльності в єдину МКС. Як цілісне утворення вона складається з чотирьох підструктур (слова й побутові поняття, наукові поняття, філософські категорії і символи), які відповідно утворено мовленнєвою діяльністю індивідів залежного, посереднього рівнів, особистості і геніїв. Отже, під МКС ми розуміємо ієрархію мовних засобів, яку утворює мовленнєва діяльність індивідів різного рівня духовного розвитку. Мова індивідів кожного рівня розвитку здібностей має відносно самостійний характер. Мовні можливості індивіда

залежного і посереднього рівнів не дозволяють їм без відповідної підготовки зрозуміти мову й життєві цінності індивідів особистісного рівня розвитку. Його мова і життєві цінності залишаються для них за межами розуміння. Тоді як особистість легко розуміє мову й життєві цінності індивідів залежного і посереднього рівнів.

У попередні епохи пріоритет у формування МКС належав класичній і народній культурам та індивіду особистісного рівня духовного розвитку. У сучасних умовах пріоритет у формуванні МКС перейшов до індивіда посереднього рівня розвитку, бо йому належить пріоритет у всіх сферах життя суспільства, українського зокрема.

Список використаних джерел

1. Глазовий Павло. Сміхослов. – К. : Бібліотечка «Вечірнього Києва», 1997. – 304 с.
2. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. – М. : Прогресс, 1984. – 396 с.
3. Дністровий Анатолій. Пацики. Конкретний роман: Роман. – К. : Факт, 2005. – 392 с.
4. Жадан С.В. Капітал. – Харків : Фоліо, 2007. – 797 с.
5. Загребельний П.А. Гола душа: Повість. – Х. : Фоліо, 2003. – 253 с.
6. Ільф І., Петров Є. Дванадцять стільців: Роман. – К. : Книговид. центр «Посередник», 1994. – 271 с. – Рос. мовою.
7. Ільф І., Петров Є. Золоте теля: Роман. – К. : Книговид. центр «Посередник» Ltd, 1994. – 318 с. – Рос. мовою.
8. Маркс К. Экономические рукописи 1857–1859 годов. Часть I: // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – Т. 46. – Ч. I. – М. : Политиздат, 1968. – 559 с.
9. Сабадуха В. Українська національна ідея та концепція особистісного буття. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2-ге вид., випр., 176 с.
10. Режим доступу в Internet: <http://www.stus.kiev.ua/texts.htm> (tom 4 [1].zip).
11. Черногуз О.Ф. Аристократ із Вапнярки (Сатиричний роман). – К.: Видавничий центр «ВУС». – 1996. – 400 с.

УДК 34: 17.021

Л. М. Николайчук
(*м. Івано-Франківськ*)

ДО ПРОБЛЕМИ СУТНОСТІ ТА ПРИРОДИ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

Як своєрідний феномен, правова культура є формою відтворення національних правових інститутів — державності, правової системи, правопорядку тощо. Культура є засобом збагачення цих інститутів, у тому числі і за рахунок запозичення правових цінностей інших націй. Відповідно основні функції правової культури передбачають збереження духовних цінностей у галузі права і їх засвоєння майбутніми поколіннями, постійне підвищення рівня правової свідомості населення.

Правова культура визначає принципи правової поведінки особи та систему правових цінностей, ідеалів, правових норм, які забезпечують єдність і взаємодію